

„ДА ДОСТАВЯ НА ЧИТАЮЩАТА ПУБЛИКА СРЕДСТВА ЗА ПРОЧИТАНИЕ...“

Деятелността на Свищовското народно читалище в полето на българската
книжнина през Възраждането

Доц. г-р Петър Парижков

В епохата на Възраждането, особено през последните две десетилетия преди Освобождението, които бележат връх в многовековните борби за отхвърляне на османското владичество, във време, белязано с дълбоки преобразования в бита, културата и съзнанието на младата нация, време на духовно възвемане и самоопределяне на българския народ – значителна роля играят читалищата.

Първенството държи Свищовското читалище, основано на 30 януари 1856 г., следвано от читалищата в Лом и Шумен, създадени няколко месеца по-късно.

Въодушевление обзема неговите учредители след тържественото чествуване празника на Преображенското училище в Горната махала и словото на учителя Васил Манчов, когато търговецът Христати Филчов и учителите Емануил Васкидович и Георги Владикин отиват у дома на Димитър Начович – училищен настоятел и касиер на училищното настоятелство, търговец и патриот. Под впечатление на произнесеното слово четиримата първостроители обменят мисли за развитие на просветното дело в града и за основаване на народно читалище, замислено преди това с патриотическите внушения на Георги С. Раковски [1]. Началото е документирано в учредителния протокол във „Всеобщий кондик славеноболгарскаго

училища божественнаго преображения“ на 30 януари 1856 г., в който се казва, че „... възпалени от родолюбие си, определиха по възможности да пожертвуват всякий от онаго дара, от когото Бог им подарил, за да поставят едно Българско читалище, гдето ще бъде библиотека и музеом...“ [2].

И по неписан, но твърде далновиден и мъдър закон книгата е най-драгоценното богатство на българските народни читалища. Всеки читалищен деец или обикновен ратник на свободолюбивата идея дава скромната си лепта за общото дело. Затова доставянето на книгата от далечни и близки земи, изпровождането на книгата във всичките предели на отечеството е деятелност не покрай другото, а най-главното в назначението на народните читалища – така, както го разбират възрожденците. „Всяко читалище или дружество – пише Димитър Мишев – има за цел да се грижи за самообразованието на членовете си и да разпространява просвета и съзнание в[ъв] всички слоеве на гражданите. При всяко читалище има библиотека. В салоните на читалищата и дружествата се срещат учители с първенци, еснафи, работници. В тях се демократизира просветата. В тях се държат речи, четат се книги и вестници, обменят се мисли, съревнуват се учители и младежи кой да бъде по-полезен на съгражданите си“ [3].

Будното просветително огнище в Свищов взема върху себе си грижата за добиване на книгата, за да разпалва светлината на знанието, да поддържа огъня на българската сваят, да кове волята на своите синове за борба с вековния тиранин, заедно с просвещението да подготвя духовете за часа на бунта.

В нарочно стъкмения „Устав на българското читалище в Свищов“ ясно и точно са формулирани целите и задачите му. Член първи от глава първа гласи: „Свищовското читалище ще има за цел: да доставя начитащата публика средства за прочитание; да подпомага Българската книжнина; да улеснява сиромашките ученици и въобще да разпространява образованието помежду народа.“ По-нататък тази мисъл е конкретизирана в глава четвърта „За употреблението на доходите на читалището“. В член двадесет и четвърти е казано: „Читалището ще приема по-известните народни и Европейски журнали.“ Член двадесет и пети: „Ще купува по един екземпляр от всяка българска новоиздадена книга и колкото български книги има издадени до сега.“ За да разширява духовния хоризонт на любознателните си съграждани според член двадесет и шести читалището поема грижата „...според възможностите на капитала си да състави една библиотека, която да съдържа всякакви учебни и забавни книги на иностранны язици“. Продължение на родолюбива възрожденска традиция откриваме в член двадесет и седми: „Настоятелството ще ся грижи да отдели някое количество пари от доходите на читалището и ще да печати някои общополезни книги, които одобрят.“ Т. е. – то да бъде „иждивител“, „стицател“, „спомоществувател“ за издаване на книги, от които толкова се нуждае българинът във възрожденската епоха, да подпомага според силите и средствата си бедната наша книжнина. И да доразвива драгоценната българска черта – дарителството, стремеж, за който свидетелствува член двадесет и осми: „Да принося подароци от учебни някои книжки по възможностите си на някои училища в отечеството ни.“

Виждаме, че уставът очертава доста пространно и в дълбочина книгоразпространителската, книгоиздателската и дарителската дейност на свищовското читалище.

Да приведем документални доказателства за това как то изпълнява високата си длъжност в сложната, многообразна и белязана с толкова величави дела на самопожертвувателност епоха на Българското възраждане.

„Още при основаването на читалището библиотека е започнала своя живот с (800) осемстотин тома „книги от разни класически писатели – Елински, Гръцки, Славянски... и на разни други язици“, подарени от бележития учител, основател на читалището Емануил Васкидович. Този щедър, пребогат и учудващ дар на Васкидовича бива последван от други лица и учреждения. Така Христо Златев, учител в Александрия, подарил една ръкописна стара книга, „съдържаща разни физически предмети“. Васил Манчев, учител в Свищов, подарил една част от Литургия на пергамент и още няколко ръкописа. Димитър Костович от Зимнич подарил 15 тела от I част на Телемаха („Приключенията на Телемаха“ от Фр. Фенелон, преведена от Н. Михайловски, Цариград, 1873 – б. м., П. П.) в превод и 2 тела от историята на Ю. И. Венелина („Критически издирияния за историята българска...“, преведена от Ботьо Петков, 1853 – б. м., П. П.). Редакцията на „Цариградски вестник“ подарила една „библиотека“ и едно годишно течение на вестника.

Российското императорско генерално консулство в Русе изпратило 175 тома разни книги (1871 г. – б. м., П. П.) [4]. Сред тези „разни книги“ откриваме съчинения исторически – „Пелопонезката война от Тукидита“ (в няколко издания), философски, поезия – Хораций на латински, Овидий в гръцки превод, Омир в много издания и др. Сред книгите, притежание на читалището, са особено ценните Свищовски дамаскин от 1753 г., който по думите на проф. д-р Любомир Милетич „има голямо значение за историческото осветление на североизточното българско наречие“ [5], и един екземпляр от „Евангелие“, отпечатано през 1575 г. от Пьотър Мстиславец, съдружник на Иван Фьодоров, с когото през 1564 г. издават първата точно датирана руска печатна книга – „Апостол“.

Така започва и така продължава своята дейност Свищовското читалище на книжовното поприще –

да разпръсква виделина не само в края си, но и вредом по Българско.

С молба да обогати книгохранителницата и да подсили фонда за издръжка на ученици в други училища се обръща Свищовското читалище към ревнителя на българското просвещение Иван Николаевич Денкоглу. В писмото се казва:

„Благородний Господине

Н. Денкоглу в Москва.

Свищов, 1856, Декемвриа 16

Всякий единородец познава колко е нужно образованието за свой род: за то може да рече чи е и за нас, Българете, не избежима длъжност. Сега ради и ми като познаваме тая благородна добродетел, распалени общо от ревност за народно нравствено просвещение, заедно градски ся съгласихми да съставими едно читалище и музеом, за което сми уверени, чи сте извест[е]ни от Цариградскаго вестника под № 286, гдето обнародвахми, с намерение да съберем, както и по възможности събрахми една книгохранителница от разни класически писатели, също един малък фонд, за да можими да припроваждами по другоместни училища младежи да свършават науките си, и еше да помагами нашите писатели в печатане книги преведени или съчинени, а найпаче да отворими едно прибежище на старите български ръкописи, колкото разсипани тук-там по многострадателна България ся намерват.

Обаче гледами, чи количеството, което що-годе сми събрали до сега, е недостаточно, за да напредува нашето намерение според пламенното ни желание. Сего ради понеже познаваме вашата распалена ревност, която пламти в благородното ви сърдце за общабългарското нравствено добро, за то и не пропуцами сърдечно да ви молими и уверени сме, чи движими от благородното чувство, ще помогнете на това душеполезно заведение и ще побудите нашите родолюбиви единородци и други любители за народното образование да нам помогнат.

Надевами ся, как тая наша молба ще бъде вам приятна, и ожидавами повременно да ни удостоите

сос отговор и обрадувате с испроваждането на събраните дарове...“ [6].

Не можем да се съмняваме, че благодетелят е откликнал както подобава на тази гореща патриотическа молба.

Благодарение на щедростта и на други дарители в края на 1856 г. читалищната библиотека съдържа около 2000 тома книги. Те не стоят заключени в сандъци, а тръгват по книжарските одисеи в двете посоки – за Свищов и от Свищов към другите предели на отечеството.

През 1867 г. настоятелството обсъжда въпроса за разпространението на в. „Македония“ и на други български вестници. То решава да влезе във връзка с Цариградското читалище „като по-важно от всички български читалища“ [7] с цел да потърси от него съдействие за изпращането в Македония на „Най-практична метода за първоначалното изучаване на децата, наредена от Янка С. Мустаков...“ (1869), напечатан „с иждивението на Свищовското читалище“, известен и като „Нова мода буквар“, приветствува излизането на списание „Читалище“ в Цариград, като веднага абонира 6 броя за себе си, 3 за селските общини и 2 броя – за Македония [8]. Освен това на заседанието си от 21 януари 1871 г. настоятелството решава да даде безплатно ученически помагала на бедните деца [9]. На 25 юли 1871 г. става извънредно събрание на настоятелството, което постановява да се уведоми Росийското императорско генерално консулство в Русе, че са получени изпратените от него 175 тома „разни книги“. Едно количество книги се определя за раздаване на учениците от градските мъжки и девически училища [10].

И тъй – читалището в Свищов, което „заемало първо място в държавата след Цариградското“ [11], върши своята патриотическа дейност в няколко направления – получаване на книги чрез дарения или закупуването им, подпомагане с учебници и учебни пособия на бедни ученици, изпращане на книги и вестници из цялото поробено отечество, събиране на спомоществуватели за издаването на нови български книги, така нужни за народната пробуда. Тези дейности са неотделими една от друга, преплитат се в духа на тогавашната възрожденска традиция.

Заслужава да отбележим сътрудничеството на Драган В. Манчов с читалището. Според сключения между настоятелството и изтъкнатия възрожденски книжар и книгоиздател договор от 28 август 1872 г. последният се задължава: 1) да доставя на градските училища всички потребни учебници и да разпродава учебника на учителя Янко С. Мустаков „Нова мода буквар“ без отстъпка по 60 пари; 2) да подарява на читалищната библиотека по 1 екз. от всички свои издания, като читалището се задължава да разпространява неговите печатни издания. Вземайки върху себе си грижата за продажбата на Манчовите учебници и книги, читалището гледа на първо време да подтикне просвещението на народа. Със същата тази цел то издава и няколко книги – „...да помагам нашите писатели в печатане книги преведени или съчинени“, както свидетелствува и цитираното вече писмо до Иван Н. Денкоглу.

Същата задача родолюбците си поставят и в проектопрограмата на Свищовското читалище, където четем: „Да се помага на ония народни писатели да печатат списанията си и преводите си, тези, които нямат средства да ги издават на свят“ [12].

По този начин то дава своите приноси в отпечатването на драгоценните български книги.

Основополагащо начало на тази дейност е „Буквар за първоначалните ученици. Съчинен от Емануила Васкидовича и Георгия М. Владикина, учители училища святаго Преображения. Напечатан же с иждивение народнаго читалища в Свищов. Издание първо. Новий Сад. Книгопечатня д-р Дан. Медаковича, 1857“. Не след дълго „на свят“ ще излезе и „Чистопописание за българските юноши. Съчинено от Емануила Васкидовича и Георгия М. Владикина... Иждивение народнаго читалища в Свищов, Pest Lith. Druck v'Haske, 1858“. Тиражът на това издание е доста голям за времето си – 5000 екз., което доказва колко необходима е подобна книжнина за народното просвещение. Поредицата от учебници продължава „Методический буквар за французкий язык, издаден с иждивението на Свищовското народно читалище. 1868. Във Вена, у книгопечатн. Л. Сомерова“. (Подпис на предговора: В. Манчевич. Дата: Свищов, 6 март 1867.) Свищовският патриот Васил Манчов – един от

инициаторите за създаването на читалището, сам учител, е авторът на този буквар, извикан от необходимостта да се задоволяват потребностите на напредналия в икономическо и културно отношение крайдунавски град. Вече посочихме „Най-практична метода за първоначалното изучаване на децата...“ от Янко С. Мустаков.

В печатницата на Дунавската област в Русе през 1869 г. е „изваден на свят“ и Уставът на Българското читалище в Свищов. То подпомага и издаването на книгата „Велизарий. Историческа драма в две действия (по Х. К. Х. Траудцена). Съставил Т. Шишков. Принос на бъдущия наш народен театър. Цариград, в печатницата на А. Минасиана у Джамлъ-хан, 1873“.

Според твърде прецизно водената „Годишна сметка Народнаго читалища в С[в]ищов 1859/1860 г.“ през декември 1858 г. настоятелството изразходва „за подварзани 1000 ком. (плекта) и краснописания 200 (гроша); за подварзани 500 ком. (плекта) краснописания + 2 атлаза 116 (гроша)“. За същата цел – подвързването на 2450 екз. през 1860 г. то изхарчва 471 гроша. От посочените бройки става ясно, че тази книга не е никоя друга, освен „Чистопописание за българските юноши...“ на Емануил Васкидович и Георги М. Владикин. В графата „Да дава“ за м. март 1860 г. е отбелязано: „На Д.[анило] Медакович дълг за печатани книги 122 1/2 Гр.[оша]“ [13]. Отнася се за отпечатването на „Буквар за първоначалните ученици“ от същите двама автори.

Георги С. Раковски цени особено високо дейността на първото българско читалище в полето на книжнината и затова в преписката между революционера и свищовските му приятели и сподвижници често се говори за записване на спомоществуватели за негови съчинения и вестници.

В писмо, изпратено от Свищов на 30 декември 1856 г., Васил Манчов му пише по повод събирането на спомоществуватели за „Горски пътник“:

„Драгий приятелю Г. С. Раковски!

Ако вашето тръгване да стана твърде на бързо, щото и не можахми най-сетне да ся разцълувами, но никак не ще забрави вашите приятелски съвети; също тъй и задължението, което ми връчи в ръцето, сия се да го изпълня.

Спомоществувателите ще ги събирам и парите ще ги придам на Цвятка [Радославов]...“ [14].

„Г-не Г. С. Раковски! – обръща се с писмо към него на 2 март 1857 г. Народното читалище в Свищов. – Като познаваме твърде добре искренното ваше любородие, пламенната ревност, що пламти в сърцето ви за народното ни образование, а най-много за развитието на нашата книжнина, дерзаеме да ви помолиме с настоящето да сторете един труд и настанете в поправяването на някои книжки, които проводихме до г. Медаковича да ги печата. Молиме ви да станат също като оригиналт“ [15]. Видно е от горното, че отпечатването на „Буквар за първоначалните ученици“ от Емануил Васкидович и Георги М. Владикин в „книгопечатнята“ на Данило Медакович в Нови Сад през 1857 г. става с прякото и ценно съдействие на Георги С. Раковски – приятел на Медакович.

Читалището записва за себе си 5 „книги-тела“ от „Горски пътник“, което личи от писмото на Цвятко Радославов до Георги С. Раковски, датирано „Свищов, (1) 857 мая 6“ [16].

Георги С. Раковски дава достойна оценка на родолюбивата ревност, проявена още при основаването и при първите стъпки на Свищовското читалище на книжовното поприще. Той има дълбоки основания да се интересува най-живо за будното просветително огнище и в писмо до Васил Манчов, изпратено от Нови Сад на 16 април 1857 г., да възкликне почти патетично:

„Драгий мне приятелю г. Манчович,

Получих твое приятелское писмо ведно с законна твоего достопочитаемаго читалища. Радост сърдечна чувствовах за с[в]ищовская ревност. Дай боже да и други наши съотъчественици следват добрий пример с[в]ищовских жителех. Тогда ще осяея и наш мразний (мрачний – б. м., П. П.) зреник светлое просвещения слънце, тъмний же досадни облаци невежества далеч в Азия ще разгони!“ [17].

С тези редове ние поискахме само да хвърлим шепа светлина върху достойната за възхита дейност

на първото българско читалище в полето на книжнината.

В лето 1856-о, Иануария 30, запалва своя огън светилникът на просвета и родолюбие.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. **Джамбазки, Христо**. Основаване на първото българско читалище и неговата дейност до Освобождението. – В: Сто години народно читалище Свищов. Юб. сборник. 1856–1956. Свищов, 1958, с. 6–7.
2. Пак там, с. 9.
3. **Мишев, Димитър**. България в миналото. Страници из българската културна история. С., 1916, с. 331.
4. Юбилеен сборник на Свищовското читалище 1856 – 1931. Изд. на читалището, 24 май 1931, с. 56–57.
5. Вж. **Мушмова-Георгиева, Фанка и Живка Аламанова-Спасова**. Библиотечна и издателска дейност на Свищовското читалище. – В: Сто години народно читалище Свищов, с. 130.
6. Цит. по Сто години народно читалище Свищов, с. 17–18.
7. **Сираков, Станьо**. В кондиката пише... НСОФ. С., 1965, с. 15.
8. Пак там, с. 16.
9. **Протоиерей Стефан Ганчев**. Свищовското читалище. Дял V от сложената под печат книга Свищов. Принос за историята му. Свищов, 1929, с. 18.
10. Пак там, с. 19.
11. Пак там.
12. Цит. по Сто години народно читалище Свищов, с. 209.
13. Вж. Юбилеен сборник на Свищовското читалище 1856 – 1931. с. 94–95.
14. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2. Писма до Раковски 1841 – 1860. С., БАН, 1957, с. 130.
15. Пак там, с. 155.
16. Пак там, с. 183.
17. Архив на Г. С. Раковски. Т. 1. Писма и ръкописи на Раковски 1841 – 1860. С., БАН, 1952, с. 98–99.

